

Ivan Fuček

MOŽE LI SE BOG OPRAVDATI?

Uzmimo dvije oprečne slike!

Prva slika: sugestivan razgovor Ivana Karamazova s bratom Aljošom o problemu zla i boli u svijetu. »Slušaj me (Aljoša)... Ja hoću da vidim svojim očima kako košuta liježe pokraj lava i kako zaklani ustaje da se zagrlji sa svojim ubojicom. Hoću da sam ovdje kada budu odjednom svi znali zašto je sve tako bilo. Na toj želji temelje se sve religije na zemlji... Ali tu su, međutim, djeca. Što ću tada s njima raditi...? Čuj, ako moraju svi patiti da patnjom steknu vječni sklad, što se onda to tiče djece, reci mi, molim te? Sasvim je nerazumljivo zašto moraju i ona da pate... Meni je pojmjljiva solidarnost u grijehu među ljudima... Ali ne može biti te solidarnosti u grijehu s djecom. Pa ako je zaista opravdano da su i djeca solidarna sa svojim očevima za sva njihova nedjela, onda, razumije se, nije ta pravednost od ovoga svijeta i ja je ne mogu razumjeti.«

Druga slika: Bog koji trpi. U današnjem Evandelju blagdana Krista Kralja (god. C) sv. Luka (13,35—43) nam stavlja pred oči Krista koji trpi na Križu. Ubacuje nas u situaciju Kalvarije. Umirući Bog okružen je mnoštvom. Tu je prisutno pet kategorija ljudi. Svi mu se rugaju, baš svi. Duhovni i svjetovni vođe — glavari svećenički i narodni predbacuju mu da je izigravao lažnog proroka i čudotvorca: »Druge je spasio, neka spasi sebe, ako je on Krist Božji, Izabranik!« Narod u tome slijedi svoje vođe: svi Isusa grde, psuju, na nj galame. Tu su i vojnici. Oni ga prostački izazivaju: »Ako si ti kralj židovski, spasi sam sebe!« Narugao mu se i Pilat napisavši trojezični natpis: »Ovo je kralj židovski«. Napokon, pogrđivao ga je i Gestas, lijevi razbojnik: »Nisi li ti Krist? Spasi sebe i nas!«

Čemu Isus na Križu i sva ta lakrdija pod križem? Od sporta? Da se zabavi publika? Ili se to možda »zgodno« uklapa u »harmoniju svemira«,

kako bi se izrazio Ivan Karamazov? Činjenica boli i patnje, s jedne strane. Činjenica Kristove smrti na križu, s druge strane. Ne nazrijevamo li tu pred Trpećim Bogom odgovor na najsudbonosnije čovjekovo pitanje danas: Može li se Bog, s obzirom na zlo i bol u svijetu, pred nama opravdati? Kao odgovor Otac nam pruža Križ: »Ovo je Sin moj ljubljeni« (Mt 3,17). Ako bi to bio pozitivan odgovor na izazovno čovjekovo pitanje, onda je time sam Bog odgovorio na pitanje o pomirenju.

Što kaže Hegel?

Pitanje »pomirenja« osnovna je tema suvremene filozofske misli. Jedni tvrde da je u ovu našu katastrofičku stvarnost pomirenje definitivno stiglo i da je sada tu među nama nazočno. Drugi kažu da pomirenja nema, ono je tek daleki san budućnosti. Ostali stoje između ova dva oprečna vidika. »Pomirenje je stiglo i tu je prisutno« dokazuje nam glasoviti profesor filozofije G.W. Friedrich Hegel. »Pomirenja nema i čovjek je izručen stravičnoj sudbini«, tvrdi drugi profesor filozofije Theodor W. Adorno.

Mladi Hegel u prvom razdoblju svog misaonog puta, u »Jugendschriften« muči se pitanjem kako da se u tom našem višestruko razdrtom svijetu prevladaju tolika »otudjenja« i tolika »razdjeljenja«? Tada je Hegel bio ateistički nabijen, pa je mladenački naivno smatrao da to može postići čovjek sam po sebi u jednom svijetu bez Boga. Priznati Boga i njegovu svemoć, izdajstvo je čovjeka i ispovijed čovjekove nemoći, neispravno je zaključio neiskusani mladi i afektivno nezrio mladić.

Minule su godine. Hegel je sazrio, ali se obrnuo panteizmu. Upitamo li ga sada (1818—1831) kao redovitog profesora filozofije na Berlinskom sveučilištu: Professore, što mislite o ideji pomirenja? — otvorit će nam svoje poznato djelo »Philosophie der Religion«. Gledajte! reći će nam. Apsolutno i prolazno, vječno i vremenito, sretno i bolno međusobno se posve pomiruju. A znate li gdje se pomiruju? U onoj točki naše povijesti gdje se božansko na otajstveni način spaja s ljudskim. To se događa tako da se apsolutna Ideja lišava svega. Pomirenje je izvršeno u Nosiocu Spasenja, u osobi Isusa iz Nazareta. Tako je Bog pomirio svijet sa sobom trajno i neopozivo.

Poznato je da Hegel ne dršće nad grijehom kao Kierkegaard, ali nam ipak kaže: Vi svi iskustveno znate da je čovjek po sebi grešan i potreban spasenja. U čemu je njegov grijeh? U tome, kaže Hegel, što se egoistički »svojevoljno fiksira na samoga sebe«. Time se, nažalost, izdvaja iz Cjeline (»Ganzheit«), otuđuje se i razara samoga sebe, mada i dalje ostaje pozvan na svoje vječno određenje. U toj točki otudjenja i izgubljenosti nastaje »njegova beskrajna bol za samim sobom«, za onim pravim sobom. A sebe će ponovno naći ondje, gdje je povezano božansko s čovječjim. To nam je povijesno posredovano u Isusu Kristu. Zato je Krist Os i Središte sve povijesti, nastavlja Hegel svoje razlaganje. Njegov Križ i Uskrsnuće su

sredstvo pomirenja, jer se Bog tu lišava svega »predajući sebe vremenitosti, da se po tom predanju natrag vrati k sebi«. Time je vremenitost usmrćena, a čovjek je pomiren s Bogom, sav čovjek. Prema tome, pomirenje je već tu u našoj povijesti prisutno kao sadašnjost.

Iz ovoga što sam rekao, završit će Hegel svoje izlaganje, kršćanstvo izlazi kao apsolutna religija. U njoj je prisutno ono što ostale religije istom očekuju od budućnosti. Dokinuto je svako »otuđenje« i svaka »razdvojenost«. Mi već sada živimo neograničeno nazočnu eshatologiju. O ovako prisutnoj eshatologiji, kao već sada i ovdje ostvarene definitivne budućnosti, govorit će stoljeće kasnije prof. Sv. pisma u Cambridgeu C. H. Dodd. Slično će reći i protestantski teolozi: Bultmann, Althaus, E. Brunner, Gogarten i drugi. A K. Barth će već godine 1922. u tom smislu pisati: »Kršćanstvo koje nije sasvim i posve i bez izuzetka eshatologija, nema sasvim i bez izuzetka i posve ništa s Kristom«.

Hvala vam profesore, recimo Hegelu, što ste se tako optimistički izrazili o pomirenju! Dozvolite nam prigovor: pomirenje u punini još nije ovdje. Mi se osobno moramo svojski potruditi da i budemo pomireni s Bogom. Kad bismo pomirenje s Bogom mogli tako lako kupiti kao banane u voćarni ili novine u kiosku! Ali ono se pojedinačno stječe poput teško zaradene plaće rudarskog radnika. »Zrno mora pasti u zemlju i umrijeti« da bi donijelo plod. »Put je strm i uzak« do cilja. Kršćanstvo nije filozofija da bi se moglo izvoditi iz apsolutne Ideje. Nije čak ni teologija. Kršćanstvo je život po Duhu u Kristu s Ocem. Točno je da nam je taj život stigao kroz Kristov križ. I zato križ nije neki prolazni momenat koji zgodno služi Bogu da se može nečega lišiti. Na križu Krist zaista umire za nas.

Što kaže Adorno?

Hegelovi su učenici u tumačenju pomirenja pošli oprečnim pravcima. Desničari s Marheinekeom ostali su uz učitelja: pomirenje je stiglo i ono je prisutno. Ljevičari s Feuerbachom i Marxom, prvo, odbacuju sadašnjost pomirenja. Sadašnjost je totalno nepomirena, lažna, neslobodna. Izgleda da se je pomirenje dogodilo samo u Hegelovoj glavi, nipošto u stvarnosti. Drugo, ovi odbacuju Hegelovo uvjerenje da bi kršćanska vjera imala pozitivnu ulogu u prevladavanju svih čovjekovih otuđenja.

Znamo dobro. Ta ljevica danas vodi. S time valja računati i uzeti ih sasvim ozbiljno. Kako, zapravo, da im odgovorimo na doličan i točan način? Ali prije negoli krenemo prema teološkom odgovoru, suočimo se ukratko s naukom Theodora W. Adorna, iz frankfurtskog kruga filozofa. Što nam on kao Hegelov antipod veli o pomirenju?

Možda u najnovijoj povijesti duha nije nitko tako žučljivo i tako jetko raspravljao o odsutnosti pomirenja kao Adorno. U svojoj knjizi »Negative Dialektik« (1966) najprije silno naglašava katastrofički karakter naše

povijesti. Nećemo valjda nakon svih užasa jednog Auschwitzta — iz drugog svjetskog rata — još govoriti o nekoj pozitivnosti našeg tubitka?, cinički nam dobacuje. Zar to ne bi bila do u srž nepravda protiv palih logorskih žrtava? A bilo bi i teško ruglo kad bismo iz njihove sudbine htjeli izlučiti neki smisao i pokušali ga protumačiti nekim transcendentnim motivima. Možda ovdje Adorno misli na kršćanske izraze: »volja Božja«, »Božje pripuštenje«?

Zato odlučno kaže protiv Hegela: Ono potpuno pomirenje po Duhu usred ovog stvarno antagonističkog svijeta puka je tvrdnja bez ikakva temelja. Glatki filozofski sistem bez ikakvih manjaka nije isto što i izvršeno pomirenje.

Ali i Adorno izražava duboku čežnju prema nečemu drugom nego što živimo. Izražava nadu da je pomirenje moguće. Nije mu zamislivo da bi smrt bila ono posljednje ili da bi očajanje moglo biti konačan čovjekov egzistencijal. Slično govori i Max Horkheimer, koji zajedno s Adornom izdaje knjigu »Dialektik der Aufklärung«. Adornova nas misao ohrabruje. Znači, još uvijek postoji bar tanka nit za dijalog između moderne filozofske misli i kršćanske teologije.

Naš sveti i težak zadatak jest novi obrazac odrješenja, do vrha ispunjen kršćanskim misterijem, protumačiti tako da se ne samo shvati univerzalno-povijesni vidik pomirenja preko Križa i Uskrснуća, nego da se gorko iskustvo boli i patnje u našoj povijesti zaista shvati i uzme do skrajnosti ozbiljno. Inače je opasnost da mnogi s Ivanom Karamazovim »vrate svoju ulaznicu« za život. »To činim, ne da ja Boga ne priznajem, Aljoša, već mu samo najponiznije vraćam ulaznicu.«

Što kaže Moltmann?

Na vratima hrama u Delfima bilo je napisano: »Gnóthi seautón« — upoznaj samoga sebe! Time se željelo reći: »Udi u se i pusti da ti Bog, u čiji hram stupaš, rekne da si samo čovjek, da nisi Bog niti Bogu ravan. I zaista to je prvo što čovjek shvaća kad počne o sebi razmišljati: Ja nisam Bog. Ja sam vremenit. Ja sam netko s kojim se raspolagalo a da me nitko nije pitao. Ja postajem krivcem. Ja trpim. Ja ovisim o mnogočemu što ne mogu upraviti kako bih želio.

Na temelju svih svojih iskustava čovjek je oduvijek razumom izgrađivao ideju jednoga Boga, čija se svojstva sastoje u tome da je Bog »drukčiji« negoli čovjek i njegov svijet. Bog nije vremenit, on je neizmjeran, vječan. Bog nije ovisan, on je samostalan i suveren. Bog nema krivnje, on je savršen i svet. Bog ne trpi i nije u mizernim prilikama, on je bez patnje i boli. Ukratko: Bog je »drukčiji«. Neizmjerano nadilazi zamršenost svijeta i njegove povijesti. On je apsolutni nosivi Temelj svega što jest.

Takvim osobinama označena je filozofska slika o Bogu od Grka, preko neoplatonizma i srednjovjekovnih skolastika sve do danas. Ta su raz-

misljanja ispravna i ne može ih se u potpunosti ničim nadomjestiti. Ali time što Bog postoji nije još izvršeno pomirenje. Danas nam je krvavo potreban »dručkiji« Bog, ne više ovakav »Bog filozofa«. Potreban nam je osobni Bog, Bog Biblije, koji živi i koji se žrtvuje za nas.

Jedno od najtežih pitanja koje danas potresa srcima, a koje je nastalo na temelju, inače, takve ispravne filozofske slike o Bogu, jest tzv. »teodicejski problem«. Kod toga se radi upravo o našem sudbonosnom pitanju: Može li se Bog, s obzirom na zlo i bol u svijetu, osobito kad trpe djeca i nevini ljudi, opravdati pred ovom našom poviješću? Ako na to pitanje teologija uspije pozitivno odgovoriti sa »DA«, onda smo time odgovorili na najteže pitanje, na pitanje o pomirenju.

Danas je to toliko egzistencijalno pitanje da mnoge odvraća od Boga i od Crkve, jer zadovoljavajući odgovor mogu jedva uočiti. Toliki odlaze bučno uz protest, ili tiho rezignirani, u svakom slučaju ojađeni i ogorčeni. Odlični teolozi našega vremena — kao H. U. von Balthasar, E. Jünger, K. Lehmann, J. Moltmann i drugi — upućuju na to da kršćanska vjera u Boga sadrži u sebi točan odgovor na taj »teodicejski problem«. Dakako, time se ne kaže da je odgovor jednostavan i da ga je lako izreći. U globalu možemo ga ovako zacrtati: »Bog se čovjeku opravdava po Križu svoga Sina sučelice zla i boli u svijetu!«

Važno je da se o tim tajnama s oprezom govori. Upravo takav skrajnji oprez manjka J. Moltmannu u njegovu djelu »Der gekreuzigte Gott« — — Raspeti Bog (1972). On ipak dobro pokazuje pravac kojim valja poći, iako je sam (šteta!) u najvažnijim točkama zašao s puta.

Ako poput Moltmanna prekoračimo od prirode čovjeku postavljene granice, ako si Boga oblikujemo tako da ga istovjetimo s čovjekom koji je ipak samo puko stvorenje, tada nam se na obzorju ne ukazuje nikakvo pomirenje, nego, naprotiv, ukazuje nam se demonska zbilja zla i boli. U skrajnjoj liniji, prema Moltmannovoj knjizi, Bog i sav taj negativan materijal svijeta toliko su međusobno srasle, da Bog više ne može biti Bogom, osim tako poistovjećen sa zlom i patnjom. Bol i sve zlo svijeta u toj misli postaju gotovo metafizički nužni da bi se Božja povijest uopće mogla izvršavati.

U istom smislu je i glasoviti Dietrich Bonhoeffer pisao prijatelju iz konc-logora (16. VII. 1944): »Biblija upućuje čovjeka na Božju nemoć i patnju; samo Bog koji trpi može pomoći. Stoga možemo reći da spomenuti razvoj prema zrelosti svijeta uklanja krivu predodžbu o Bogu i oslobađa pogled na biblijskog Boga, koji i preko svoje nemoći u svijetu dobiva moć i prostor.«

J. Moltmann vidi svoje izreke o Trpećem Bogu sažete u jednoj epizodi, koju nam donosi preživjeli logoraš iz Auschwitza, E. Wiesel u svojoj knjizi »Night« (1969):

»SS-ovci su pred skupljenim logorskim ljudstvom objesili i dva odrasla Židova i jednog mladića. Odrasli su brzo izdahnuli, ali smrtna borba mladića trajala je oko pola sata.

— Gdje je Bog? Gdje je On? zapitao je jedan koji je stajao meni za leđima.

Kada se nakon dugo vremena mladić još uvijek mučio na konopcu, opet sam čuo onog čovjeka gdje zapomaže:

— Gdje je sada Bog? I čuo sam u sebi glas koji mu odgovara!

— 'Gdje je On? Pa tu je On . . . Eno ga tamo, On visi na vješalima . . .

Sam Moltmann ponovno produbljuje taj odgovor. Ne samo da je Bog bio u Auschwitzu, nego je Ausschwitz u Bogu. I ovako dalje komentira tu Wieselovu spoznaju:

»Svaki drukčiji govor bio bi blasfemija. Na pitanje ove boli ne možemo dati nikakav drugi kršćanski odgovor. Govoriti tu o jednom Bogu koji ne može trpjeti, učinili bismo Boga demonom. Govoriti tu o jednom apsolutnom Bogu, učinili bismo Boga ništavilom koje uništava. Govoriti tu o jednom ravnodušnom Bogu, značilo bi ljude osuditi na ravnodušnost« (262).

Nema sumnje. Jürgen Moltmann posve ispravno vidi da je »trojstvena teologija Križa« jedini kršćanski odgovor na »teodicejski problem«. Ipak taj odgovor ne smijemo, kako on to čini, tjerati do skrajnosti..

Završimo s Lukinim izvještajem, koji smo iznijeli na početku!

»Spasi sam sebe — podrugivahu se Isusu glavari s narodom« (Lk 23, 35). Kad bi sišao s Križa, Isusova misija na zemlji bila bi sretno završena. Ali time bi stradala slika Boga koju nam Isus želi očitovati. Židovski prvaci imaju drugu sliku Boga. To je moćan Bog koji brani svoja prava. Naprotiv, Isus umire iz ljubavi da nam predoči pravoga Boga, Boga koji nam se posve daje u svome Sinu Isusu Kristu. Tu je, bez sumnje, otvor u misterij Boga koji sa sobom pomiruje svijet. A to je pomirenje drukčije nego što su ga očekivali židovski prvaci, ili, recimo, M. Buber kad je na pitanje zašto ne postane kršćanin, ironično odgovorio gledajući grad Jeruzalem kroz otvoren prozor: »Zato što je sve ostalo kao i prijel!«

Dizmas, desni razbojnik, protivno od židovskih prvaka, veoma brzo dolazi do spoznaje. Luka ga stavlja u središte događanja. Zato je to jedna od najvažnijih stranica Lukina Evandelja. Dizmas je kroz križni put motrio i doživljavao Isusa. Kroz ovo urlanje svjetine shvatio je da je Isus zaista »drukčiji« nego li svi ostali ljudi. Pomalo u Isusu kao u zrcalu shvaća sebe i svoj propali život. »Kakvi smo mi drugi?« pita se Dizmas. »Mi smo zločinci. On je nevin«. Tako je Istina naglo došla do svog sjaja.

»Zar se ne bojiš Boga ni ti, koji si pod istom osudom?« (41), prekoraва svoga kolegu s lijeva. Evo tu među nama je čovjek koji ne živi po mržnji kao mi. On mora da je nešto veliko. On je apsolutno superioran. On je

zaista Kralj. Isus je, dakle, na neusporediv način pokazao lice Boga na Križu. I Dizmas ga prijateljski zamoli:

»Isuse, sjeti me se...« Ovako prijateljski Isusa nisu u životu zvali.

»Sjeti me se kada dođeš u kraljevstvo svoje!« Ne kaže »spasi me!« Nego kaže »sjeti me se«. Tako se govori prijatelju. Sjeti me se kad se uskoro budeš zaista očitovao kao Kralj! Tu nam se otkriva pravo lice Boga kroz skrajnje pouzdanje na križu.

Isus odgovara istim prijateljstvom:

»Zaista tebi kažem: danas ćeš biti sa mnom u raju!« (43) Uzimam te sa sobom. To je vrhunac Lukina Evanđelja. Taj je propali čovjek tako naglo našao puninu spasenja.

Da, to je novo lice Boga! U to lice se zagledao ljubitelj čovjeka Martin Luther King, kad je malo prije svoje nasilne smrti izjavio: »Pa ako upotrijebite i sva nasilja zemlje protiv nas (crnaca), nećemo vas prestati ljubiti!«

A mi? Mi još imamo obraza s Ivanom Karamazovim pozivati Boga da nam se opravda za zlo i bol u svijetu? Mi smo gluhi. Kroz zaglušnu buku svojih strasti ne razlučujemo govor našeg Kralja s Križa. A to je govor najvjernijeg Prijatelja:

- ljubio sam te žarče, nego što si ti ljubio svoje prljavštine!
- u svom probodenom Srcu imam više moći oprostjenja, negoli ti imaš moći da griješiš!
- daj mi već jednom svoje grijeha da ti ih oprostim!
- daj mi svoje pogreške da ih ozdravim!
- daj mi svoje sposobnosti da ih razvijem!
- daj mi svoje brige da ih raspršim!
- daj mi svoje želje da ih ostvarim!
- daj mi svoje patnje i teškoće da ih ublažim!
- daj mi svoje boli da te naučim kako ćeš ih objeručke primati!
- pouzdaj se u me, ja imam iskustva!
- ja sam ti vjeran Prijatelj!
- zato i visim na tom drvu sramote i umirem za te. (Prema A. Courtois)